

Мария Спасова

„СЛОВО ЗА ПОКОЙНИЦИТЕ“ ОТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

Abstract: *Maria Spasova, Oration on the Deceased by the Humble Monk and Presbyter Gregory Tsamblakus.*

The translation of Oration on the deceased is made from the earliest copy of the Book of Gregory Tsamblak in MS 31, f. 199 from the Nikiforov collection, RGB, first quarter of 15th century, ff. 20v–52r. Although relatively late, the publication of the homily in modern Bulgarian will provide the Bulgarian reader with a kind of encyclopedia of human being, viewed in the light of the eternal dilemma of life and death that has always occupied human awareness. It testifies to the unquestionable talent of Tsamblak – as an author and to his deep erudition as a theologian, with his unusual exegesis of the main Christian dogmas and the psychological aspects of the human being, figuratively expressed through a sophisticated imagery. This homily proves that Tsamblak rigorously adhered to Orthodoxy in its pure Christian sense and verity.

Keywords: *Gregory Tsamblakus, Medieval Bulgarian Literature, Church History, Bulgarian Language*

Григорий Цамблук, видният църковен деятел и талантлив български писател, и през първата четвърт на XXI в. все още е слабо познат като вдъхновен християнски проповедник и като автор на сборника с проповеди *Книга Григория Цамблук*. Оценката на Православната църква за личността на Григорий Цамблук през вековете много често е била спорна¹, но безспорното е, че той е „не само виден автор

¹ Основната причина за обвиненията в униатство е некоректният латински превод на речта на Григорий Цамблук пред събора в Констанц през 1418 г. От тази реч е запазен само един препис в Библиотеката на Литовската академия на науките, ркп. F-19/105, XVI в. л. 364–367. Преводът на речта на съвременен български доказва категорично, че всяко обвинение в униатство към Григорий Цамблук е неоснова-

на българската литература, но и заема водещо място в литературите на Slavia orthodoxa¹.

Повече от пет века *Книга Григория Цамблака* е била позната предимно на образованите християнски духовници и на историците на Църквата, но от XIX в. насам интересът към сборника с Цамблакови проповеди нараства. Славистите обръщат сериозно внимание на хомилетичното наследство на видния българин, появяват се изследвания на ръкописна традиция на неговите проповеди сред южните и източните славяни. През последните години обаче се натрупа значителна научна библиография на проучвания конкретно върху *Книга Григория Цамблака*, публикувани са и преводите на няколко негови проповеди на съвременен български².

Преводът на Цамблаковата проповед *Слово за покойниците*, който се печата тук, е по най-ранния препис на *Книга Григория Цамблака* в ръкопис № 31, ф. 199 от сбирката на Никифоров, РГБ, първа четвърт на XV в. Обнародването на хомилията на съвременен български ще представи пред българския читател една енциклопедия на човешкото битие, пречупено през призмата на вечната дилема живот–смърт, която винаги е занимавала съзнанието на хората. Слово за покойниците поражда с реалистичност (в средновековния сми-

телно. Вж. *Похвално слово за отците от Констанцикия събор от Григорий Цамблук*. – *Епохи*, 1995, 1, 79–82 (превод М. Спасова). Този превод с някои корекции е препечатан в сп. *Език и литература*, бр. 1–2/2009, 9–12.

¹ Thomson, F. “Gregory Tsamblak: The Man and the Myths”. *Slavica Gandensia. Gent*, 1998. Vol. 25. N 2: Sonderband, 89–98, s. 116.

² Григорий Цамблук, *Похвално слово за светите и върховни апостоли Петър и Павел от Григорий, монах и презвитер* (прев. М. Спасова), *Слово и образ*, 1/2009, 81–89; *Надгробно слово на Киприан, архиепископ руски* (превод Н. Дончева), в: Григорий Цамблук. *Избрани съчинения*. София, 2010, 65–72; На сирна събота. *Похвално слово за преподобните отци* (прев. А. Тотоманова), в: Григорий Цамблук. *Избрани съчинения*. София, 2010, 73–96; *Похвално слово за великомъченик Димитър* (превод на В. Тъпкова-Заимова), в: Григорий Цамблук. *Избрани съчинения*. София, 2010, 122–127; *Похвално слово за Врѣбница* (прев. А. Тотоманова), в: Григорий Цамблук. *Избрани съчинения*. София, 2010, 128–135; Григорий Цамблук проповедникът. *Слово за монашеското житие* (превод М. Спасова), в: *Език и литература*, 2013, 137–145; Григорий Цамблук проповедникът. *Похвално слово за светите четиридесет великомъченици* (прев. М. Спасова), в: *Пламяк*. Творци от Великотърновския край. Кн. 2, 2014, 144–149; *Слово за починалите от Григорий Цамблук* (прев. М. Спасова), в: *Tradycje bizantyjskie. Romantyzm i inne epoki*. Warszawa, 2014, 199–224.

съл на понятието реализъм) и с изключителната художественост (в съвременния смисъл на понятието художественост), които, наред с дълбоката библейска ерудиция на автора, са основните качества на тази проповед. Хомиличните текстове обикновено не се считат за художествен литературен жанр (наричат се обикновено църковна литература). Това е резултат от непознаването на достоинства на тези текстове и конкретно на *Книга Григория Цамблака*. Все още не е осъществено критично издание на този забележителен сборник, липсва и цялостен превод на всички проповеди, които са включени в него. Проповедите на Григорий Цамблак са показателна и за екзегезата в хомиличната традиция на християнството в неговото деление Изток–Запад.

(20 Б) СЛОВО ЗА ПОКОЙНИЦИТЕ

от смирения монах и презвитер Григорий¹

(И за това, че трябва да живеем на земята като странници; и за антихриста; и за възкресението на мъртвите; и за това, че суетен и със страдание пълен е човешкият живот; и че смъртта е сън и от усилията е покой; и за милостинята)

Поменът за починалите във вяра е повод за благодарност и молитва, а не за покруса и плач. Нека безумните елини оплакват и себе си, и своите мъртви! Нека беззаконните юдеи, отблъснали Живота, окайват себе си заедно с чедата си! Нека скърбят изчадията на еретиците, с хулните си догмати геената разпалили. Ние пък, покойниците като споменаваме, възхваляваме, защото **споменът за праведника** (21 а) **ще пребъде благословен**, учи Соломон (Прит 10:7), а самите себе си за надмирските селения приготвяме – тях желаем да достигнем, защото те са нашето отечество. В тях са и споменаваните днес от нас, тях с хвалебни песни удостоява пророкът, казвайки: **Блажени са тези, които Ти си избрал и приближил** (по Пс 64:5), защото в

¹ Превод и бележки Мария Спасова, ВТУ „Св. Кирил и св. Методий“.

житейското море, бедстващите като видя, ги избра, но малцина от избраните приближи. Вълненията на душата като премахна, духовно пристанище им дари: няма вече страдания, няма вече скърби, няма вече усилия, няма вече вълнения суетни, няма вече грижи безполезни, няма вече грозота на тленното, а красота на нетленното и очакване за сбъждане на славата – неизразимата, безконечната. Наистина са блажени тези, които избра и приближи!

Споменаваме покойниците, себе си подбуждайки към дело, за да можем (21 б) при нашето пребиваване (на земята), като съберем нужните богатства за нашето отечество, **безгрижно да заспим**, според Соломон (по Пс 4:9), и да не би, като бъдем грабнати по време на сън без припечеленото, пълна загуба да понесем. И ще рекат за нас: „Заспаха своя сън и не намериха нищо“. Защото внезапно ще затръби пробуждащата и предателска тръба и Съдията ще седне да отсъжда според делата, защото делата са настоящото житие, но те са бъдещето на упокоението. И това ни учи премъдрият Соломон, казвайки: **Давай дял на седем души, и дори на осем** (Екл 11:2). А това, което казва, е следното: пострадай в настоящето, чужд бъди на удоволствията на този свят, презри земната слава, отхвърли мъдруването на днешното време, разпъни се заедно с Христа, преследван бъди с апостоли, пролей кръв с мъчениците, ако моментът го изисква; ако ли пък усилия и подвизи (изисква), поднеси ги, защото тях Владиката ще зачете не по-малко (22 а) от кръвта на мъчениците. На сирака бъди помощник, застъпи се за оскърбяваната вдовица, изтръгни нищия и убогия от ръцете на насилника, сълза пролей за всеки нещастник, въздишка отрони, когато видиш човек в нужда, подай ръка на падналия, дай му и хляб, дай му и монета, наведи се над него – спомни си, че Владиката преклони небесата заради тебе, напои го поне със студена вода, облечи мръзнеците му плещи, обуи нозете му с обувки – не искай да гледаш собствените си крайници непокрити, кажи му утешителна дума и всячески облекчи страданието му. Тези неща са дребни за естеството, но пред небесното царство ходатаи биват. Това, рече, като сториш, радвайки се в настоящето, бъдещия покой после очаквай. Това предричаше и числото седем в Закона, на делата и усилията прекъсващ настоящето, на покоя пък (22 б) – очакването, което и възкресение справедливо се нарича. Така и на овехтялата твар – обновление, а на разложилите се и превърнали се в прах и

пепел тела – свръхестествено съживяване. Пророкът го нарича утро, просияващо след мрачната нощ на земния живот (по Ис 21:12) и незалязващо вече никога вечер. Сутринта ще застана пред тебе и ще ме видиш. И още: **Очите ми предварят утрото** (по Пс 118:148). Онова утро, което се предхожда от Слънцето на правдата.

Помен правим за починалите, защото, ако са били грабнати, докато са живели в големи грехове без покаяние, чрез милостинята, молитвите и чрез самата тази пречиста жертва, ги измолваме от страданието. Защото не само тогава на кръста действаше тази свята жертва на Господната кръв и плът, като ни освободи от прародителската клетва и ни обърна към Отца, но и сега тя действа по същия начин. Когато се принася за хора, които са починали в благочестие, (23 а) тя дарява опрощение на греховете и наследство на вечното царство. Ако, придържачи се към добродетелта (а също така и към чистата жертва), живота си са променили, тяхното дръзновение по-велико става пред Съдията Бог. Защото няма, няма безгрешен човек, дори ако само един ден е преживял, защото не само телесни падения *нечисти* и *грехове* бяха наречени, но и душевните страсти мерзост са за Господа. Затова праведният Йов всяка сутрин, като станеше, принасяше жертва за чедата си, казвайки: **кой знае, може би през тази нощ синовете и дъщерите ми похулиха Господа** (по Йов 1:4–5). Това правим и ние за покойниците. И тъй като вече скоро ще ги последваме, стоим, очаквайки, живота на светците ревнувайки, техния стремеж следвайки (защото те никога към земното като към полезно не се привързаха, а го отбягваха като смъртоносно и го пренебрегваха като суетно), своето отечество желаещи – Горния Йерусалим, (23 б) на първородните свободната майка – натам вървящи, натам бързащи, тамошното търсеци, натам мислено обърнати. По образ – жители земни, по дело – пришелци явили се. И чуй казаното не от някакъв бедняк, не от нищ, не от странник, не от просяк, а от самия Цар! А какво е по-велико и по-властно на земята от царя? А от Царя на Израила, от Богоотеца, Комуто с клетва богоотчеството беше известно? **Кле се – рече – Господ Давиду в истината, и няма да се отрече от нея: от плода на твоята утроба ще поставя на престола ти пророк, възвестен от Бога** (по Пс 131:11). **Намерих – рече – мъж по сърцето Си, Давида, сина Исеев** (Деян 13: 22). Той, великият, каза **пришелец съм аз на земята** (по Пс 38:13; Евр 11:13) и

не се стеснява тези неща да вещае, а с възхвала в псалм предава. Какво ще добавят към това днешните царе и князе, като се мислят за вечни, като се мамят, че са безсмъртни? Или тези, които към земното като се привържат, ненаситни стават от множеството богатства, (24 а) гордеещи се, големеещи се, насилващи, грабежи, пагубната печалба вечно пресмятащи. Защото ето спасителното слово на пророка как изобличава тяхната заблуда и тъкмо към благочестие подтиква, като казва: не се мамете - на трева, на сянка и на сън подобни са вашите неща. Всички нас друг свят ни очаква, друго жителство, **земята на кротките** (по Пс 36:11), в която и аз бързам от странстването да се избавя. Чуй и премъдрия Исая, вещаещ открито какво сме ние: **Всяка плът е трева, и всичката ѝ красота е като полско цвете** (Ис 40:6). Кратък е животът, мимолетна е радостта и нетрайно е човешкото благоденствие, което получи свършен образ от пророка. Днес е снажен, налят с охранена плът, с цветущ вид поради младостта, здрав и силен, неудържим в устрема си... Утре същият този (24 б) човек е жалък, повехнал от годините или съсипан от болест. Някой пък, прочут с имоти и богатство, тълпа ласкатели около него: подаръци от лицемерни приятели, угоднически заради изгодата от него; безчислена родà – и всичките лицемерни; безчислено множество, което го следва: едни – заради пиршествата, други пък – заради някакви свои нужди му досаждат. От тях съпровождан, когато излиза или пък се връща, завист поражда у тези, които го гледат. Прибави към богатството и някое градско брожение, почести от царе или грижата за хората, военачалството, глашатая пред него, викащ силно, охраната от двете му страни – поразяващо впечатление поражда у предвожданиите. Раните, грабежите, яростните побои, затворите – заради тези неща нетърпим страх от подчинените се натрупва. И после какво? Една нощ я някоя огница¹, я бодеж го присвие (25 а) (от ония бодежи, дете човека от човеците отвеща) – и отиде! Всичко за него внезапно мираж се оказва, и славата заприличва на сън, както сполучливо бе речено от пророка, че **на вехнещо цвете е подобна човешката слава** (по Ис 40:7). Това великият патриарх (Авраам) винаги като помнеше, не построи град, не издигна кули, не изгради високи домове, не засади градини, не откри извори, не направи лозя, не

¹ Болест с много висока температура.

пригответи линове, не снаряди коне със златни юзди, не изкова оръжия, не впрегна колесница, а като скиталец се местеше от място на място, без жителство, без дом, като странник разпъваше шатра, която вместо палат му беше; земята пък – вместо легло от слонова кост; вместо скъпоценна постеля и одежди ленени – (постеля и одежда) от овча и камилска вълна. Ето го в Палестина да странства, после по принуда в Египет се спуска сред хора развратени, (25 б) сред варварския народ, прогонван понякога от мястото, където пребивава. Друг път жена на поругание подложена като гледаше, не се съблазняваше, нито се смущаваше, защото знаеше, че не след дълго друг свят ще получи. Затова и когато му бе заповядано сина си в жертва да принесе – единствения си роден син, възлюбения син, сина, който му бе обещан, от когото се надяваше множество внуци като звездите небесните да види, от когото царе да произлязат се повеляваше от обещанието – него като взе, усърдно бързаше да изпълни заповяданото му, разсъдил, че пред милосърдието на родителското сърце трябва да се предпочете промисълът на Повеляващия. Считаше, че към предсказаните блага на сбъднатото обещание вече изпраща Исаак, помисли си, че е достатъчно, че любимият (син) живя с него четиринайсет години и че за предстоящата наслада трябва да го отдаде, пречистен чрез жертвоприношението, на дарилия му го Бог – залог за (26 а) вярата си към Него. От Сариния скут като реши да го отнеме, във вечното пристанище да го изпрати, накъдето не след дълго и самите те душевния си кораб очакваха да насочат. Това стига и за похвала да се счита – майка да се нарича на такъв син, чиято доброта Бог като пожела, изпроси го от родителите му. Така по всякакъв начин показваше, че е скиталец и пришелец, че към небесното наследство бърза. Така към онези (селения) целият беше устремен. Човек нито според Закона възпитан, нито от отците това научил, нито пророците слушал, нито апостолите за учители имал, а само с природния си разум успя да постигне такава мъдрост. Към гостоприемството като се придържаше и като считаше за общо всичко, което се намираще – нищо свое, нищо в ковчеже заключено или запечатано (26 б) – всичко изложено пред очите на идващите, всичко достъпно за ръцете им, заради което бе приет от Бога и бе удостоен с великото тайнство, с което никой от Адам дотогава не бе удостоен. И справедливо, понеже това е похвала на истинското благодеяние – да не отсъжда кои са

добри и кои зли – едните да приема, а от другите да се отвърща, но към всички да е еднакво милостив, както правеше неговият внук, милостивият Йов, говорещ: **за всеки човек се отваряше моята врата** (по Йов 31:32). Не „за един или друг“, а за всеки желаещ. И понеже бе удостоен да приеме Този, Който щеше да съди целия свят, когато видя Неговия ден, възрадва се, бидейки още в плът, както по-късно Спасителят говореше на юдеите: **Авраам пожела Моя ден да види, и видя, и се възрадва** (по Йо 8:56). Към другите почести и достойни въздаяния на добродетелния мъж Възмездяващият – Господ, приетият като странник от него - и това му (27 а) дари: и там, в отвъдното, да събира праведните и да предвожда Горния Йерусалим. И това се вижда от богатия и от гноясалия Лазар (по Лк 16:20–31). Защото след като трябваше да оставят тленното тяло на тлението, единия, впрочем, и адът дори не го искаше, а другият лоното Авраамово го прие – за един миг всеки на своето място се намери. Блаженството на богатия бързо изчезна, когато смъртта го връхлетя, а Лазаровото блаженство предел и край няма. Така и неговите страдания – нетърпимите болки, гнойните рани и всичко, което притесняваше блажената му душа – свършиха, когато тя напусна (тялото). За богатия обаче изгарящият пламък не угасва и гризещият го червей не умира (по Mr 9:44–46). Своя живот Лазар преведе през тесните врата и по пътя на скръбта, които, според Евангелието водят към вечния живот (по Mt 7:14). Богатият пък, за окайване достоен, по (27 б) широкия и просторен път на насладите в огнената река като падна, заслуженото понася. О, горчива промяна! О, суетна наслада! Прочутият, тънещ в разкош, в пурпур обличащият се, с изискани мазила мажещият се, страховит и с вида, и с гласа си, заселник се оказва на дъното на ада! Скитникът, бедният, гноясалият, пред портите изхвърленият, стана жител на лоното на Патриарха и наследник на небесното царство. Пиещият благовонни вина от златни чаши милост молеше да получи от оня, когото скитащите кучета облизваха, зовейки: **отче Аврааме, смили се над мене и прати Лазаря да намокри края на пръста си във вода и да ми разхлади езика, защото се мъча в тоя пламък** (Лк 16:24). Но не получи просеното, защото Патриархът му отговори: **Чедо** (така той нарече *отче* този, комуто не беше син (28 а) по дела, затова и него Авраам *чедо* нарича, на всеобщото милосърдие с името!), **чедо, спомни си, че ти получи вече доброто си приживе, а Ла-**

зар – злото: сега пък той тук се утешава, а ти се мъчиш (Лк 16: 25). Видя ли Авраам, чужденеца и скиталеца на земята, как днес управлява в рая? Разбра ли как и по време на самото мъчение посрами богатия, като рече: **спомни си, че ти получи вече доброто си приживе**. Впрочем смирението обикни, за да получиш възвишеното. Пострадай заради правдата, та вечен покой да наследши.

Така и пророците, подобно на Авраам, прекараха живота на своето странстване. Илия впрочем планината Кармил за горница¹ имаше, за крепост и убежище, за питател на пиленцата на враната (по Пс 146:9); тамошния поток пък – за лин (считаше); с кози кожух облечен, но с благодат изпълнен; с косми обрасъл, но небето заключил; от Ахав преследван, но удостоен с боговидение; (28 б) прехранван по време на глада от жена вдовица, но награда въздаващ ѝ за препитанието: от одъра мъртвия син – в нейните ръце жив.

Така и Елисей, скитащ от място на място, нито град, нито село, нито дом, нито имот имаше, а само една горница, построена му от праведната сонамка за почивка, когато минава оттам, но нейното дете да се роди дари чрез молитва и пак по същия начин мъртвото ѝ дете като възкреси, постави го в скута на майка му (по 3 Цар 4:8–37); и Йордан раздели (по 4 Цар 2:14), и Нееман очисти: бедният – богатия, в планината живеещият - могъщия военачалника, сирийския владетел (по 4 Цар 5:9–16); солената вода здравословна направи (по 4 Цар 2: 19–22); бездетните жени в плодовити превърна.

Също и Кръстителят, блаженият Иоан, Йорданската пустиня² за жилище имаше, за храна имаше дървесни леторасли от Кармил и див мед, с камилски косми покриващ тялото и с кожен пояс (29 а) слабните си препасващ, но по-голям от всички пророци се яви, а измежду родените от жени – най-големият и най-почитаният; но Господа кръсти, служейки на тайнството на промисъла, като стана и на Стария, и на Новия завет ходатаи; но Духа Свети видя (както сам желаше това), спускащ се във вид на гълъб; но възвести Кръщавания, който не след дълго – стана Разпнатия, като Го нарече **Агнецът**, който взима върху Си греха на света (Йо 1:29); но Ирод изобличи и от меч в тъмницата смени живота, а онази света и ангелски честна

¹ Диал. „стая на горния етаж“.

² Вместо *Иудейската* пустиня.

глава за танца на скверната девица по време на пира върху блюдо донесена, като награда бе дарена; той и Иисусовото слизането в ада предсказваше.

А какво (да кажем) за апостолите? Нима не считаха себе си за скиталци и пришелци? Чуй какво им говореше Спасителят: **Да бяхте от света, светът щеше да люби своето; а понеже не сте от света, но аз ви избрах от света, (29 б) затова светът ви мрази** (Йо 15:19).

Ами Павел, учителят на Евангелието? На всички апостоли страданието в едно като събра, **зрелище бяхме** – рече – **и за ангели, и за човеци** (по Евр 10:33), потъпквани от всички досега.

А какво ни учи светителят Иаков, братът Господен? В страх прекарват времето на вашето скиталчество. А това, което казва, така е. Да не ограбите и себе си чрез светските измами, нито пък желанието да насочите натам, защото не така наследници се нарекохте, а като пришелци своето време в света прекарвайте, постоянно в боязън и в подвизание пребивавайки. Да не би на всичко като се наслаждавате, тамошното наследство да загубите. Но и първото творение, от Божиата ръка почетено, се появява, като живее целомъдрен живот, прост и безхитроsten. Така през дългите му години, при многобройните му внуци, необятна земна шир притежаващ, постоянно осъждението на Владиката пронизваше душата: **пръст си и в пръст ще се върнеш** (Бит 3:19). (30 а) И преди сам да получи осъждението, на сън видя да се изпълнява присъдата на Твореца. И целият с душата си беше устремен към нещата, които имаше преди грехопадението. И по това става ясно: праотецът не остави на земята нито един знак, разкриващ неговата привързаност към този свят.

Но нито Сит, нито Енох, нито Енос нещо остави освен това, че научи хората да призовават Господа (по Бит 4:26). **Той уповаваше** – рече – **името на Господа Бога** да призовава (по 4 Цар 18:5).

О, славно наследство! О, неизчерпаемо богатство! Не остави на потомците владение на гори и землища или стада камили и говеда, нито каквото и да било друго подобно, но от всичко най-скъпоценното: да уповават на Бога, както единогласно и пророкът говори: **А мене е добре да се приближавам към Бога. На Господа Бога възложих упованието си** (Пс 72:28).

Нека и ние възложим на Господа нашето упование и да застанем твърдо срещу набезите (30 б) на нашия противник, когото Бог нарече

князът на тази земя (Йо 12:31, 14:30, 16:11). Подготвящ ни за битката срещу него, Павел учи: **стойте, като си препашете кръста** (Еф 6:14), понеже (князът на тази земя) се старее да ни лиши от нещата, които Господ приготви за любещите Го, които око не е виждало нито ухо е чувало освен Павловата душа, старее се да ни отчужди от това, което той загуби заради възгордяването. Със земното ни подмамва, та от небесното да ни отдалечи; с тленното ни прелъстява, та от нетленното да ни раздели; с въображаема слава ни заблуждава, та Божията слава недостойна да изкара, заради което и богатият печално пострада. Затова е нужно голямо внимание и постоянна бдителност, та да не би заради дребните наслади да се посрамим и победните венци да загубим.

Не виждате ли какво правят войниците във военния стан, докато се подготвят за предстоящото сражение? Колко старание, какво обучение, колко упражняване, колко пъти оголена гръд подставят. Защо вършат това? За да (31 а) могат, когато дойде време за битка, по-лесно да понесат раните, ако предварително са изпитали болка. Един пълни колчан със стрели, като ги подрежда старателно с ръце; друг пък меч остри; трети шлем чисти и бронята подготвя; четвърти щит привързва и, държейки копие под мишница, напада ту на едната, ту на другата страна, като постига ловкост и точност. Подобно на тях, опитните конници за известно време ограничават конете от храна, правят ги леки и издръжливи и ги обучават в езда още преди битката да е настъпила.

Ние обаче вече сме в центъра на същата тази битка и денем, и нощем, и бдящи, и спящи – духовна е борбата, такива са и оръжията срещу бесовете и господарите на злото. Затова нека не униваме, нека не се предаваме, нека бодърстваме и с Давид да речем: **И полк да се опълчи против мене, няма да се уплаши сърцето ми; и война да се дигне против мене, и тогава ще се надявам** (Пс 26:3). **Нека се уповаваме на Господа, Който казва: Дерзайте, Аз победих света** (Йо 16:33). Този глас (31 б) у апостолите дързост вложи и вселената да се обхване устрои, мъчениците чрез кръвта и смъртта победители направи. Преподобните чрез свръхчовешките борби показа като разрушители на вражеските козни. И ние, на този глас ако се надяваме, на такова нападение ще се опълчим – ще ни изпрати помощ от Светия (Отец), Който вижда нашето усърдие, и всячески ще победим

и с победен венец ще се увенчаем и с другите, които от първия час работят, възнаграждение ще получим (по Мт 20:1–16). Ще бъдем последни по дело, но първи по достойнство.

И понеже споменах последното време за човешкия род, заслужава си накратко и по това да се каже нещо и телесното усилие на вашето усърдие да направим по-голямо, та да ви разпуснем по домовете, насладили се до насита на духовната трапеза на Божественото писание. Плаши ме междуособната вражда на народите. Плаши ме братската ненавист. (32 а) Заплаха е отслабването на любовта. И се замислям: краят е **при вратата** (по Мт 24:33), нужно е да бдим, както учи Спасителят, защото **в който час не мислите, ще дойде Син Човеческий** (Мт 24:44), понеже ние трябваше да познаем знака за пришествието. И тъй като очакваме Христа, да не би, като бъдем прелъстени от измамата на антихриста, да умрем.

От божествена ревност подтикнати според промисъла, апостолите отиват при истинския Учител и казват: **Кажни ни кога ще бъде това, и какъв ще бъде белегът на Твоето пришествие и за свършека на света** (Мт 24:3). Очакваме Те отново идващ. Сатана обаче ще се преобрази в светъл ангел. Укрепи ни, та да не би на някое друго място вместо на Тебе да се поклоним. И чува: **Пазете се да ви не прелъсти някой** (Мт 24:4). Заповядва на всички нас да възприемаме Словото според казаното, защото това не е разказ за отминали неща, а пророчество за нещата, които трябва да се случат и които непременно ще настъпят. (32 б) **Пазете се да не ви прелъсти някой; защото мнозина ще дойдат в Мое име, говорейки: аз съм Христос; и ще прелъстят мнозина** (Мт 24:4–5). И това рекоха Симон влѣхва и Менандър, и някои други от окаяните създатели на ереси.

Но виж случващото се: **Кога видите да стои на свето място „мерзостта на запустението“, за която е казано чрез пророк Даниила (който чете, нека разбира)** (Мт 24:15). **Тогавя, ако някой ви каже: ето, тук е Христос, или там е – не вярвайте** (Мт 24:23).

Ненавистта към брата, както и преди рекох, убежище дава после на антихриста, защото дяволът предварително всява раздори между хората, та идвайки, да е добре дошъл. За това и Павел, открито даващ указание за това, говореше: **Докле първом не дойде отстъплението и се не открие човекът на греха, синът на погибелта, който се противи и се превъзнася над всичко, що се нарича Бог, или светиня,**

за да седне като бог в Божия храм, показвайки себе си, че е бог (2 Сол 2:3–4). Отстъпление го нарече (33 а), понеже и сам ще отстъпи от Бога, и другите, които са му повярвали, ще накара да отстъпят. Кой е той впрочем? Самият сатана? Съвсем не, той е някой човек, цялото действие на оня приел. И понеже на Спасителя се уподобява, сатаната идва в образа на съвършен човек. И не сатаната ще бъде антихристът, а човек, *по действие на сатаната* (2 Сол 2:9), когото и *човек на греха* нарече, и *антихрист*: понеже ще бъде противник на Христа – антихрист; а понеже и самият той много ще съгреша и мнозина други към това ще привлече – човек на греха. Измежду евреите такъв ще има. И като бъде изкусен във всякакво врачуване и магьосничество, и *син на погибелта* го нарича, защото мнозина ще погуби, но и сам ще погине. За пагубното идване на този и премъдрият Даниил научава от ангела, който, след като предсказва царете на десетте рога, изрича: *след това ще се издигне друг* (Дан 7:24), който ще надмине по злини всички предишни. (33 б) Не рече „само десетте“, а всички предишни; *и ще унищожи трима царе* (Дан 7:24) – явно че трима от тези десет ще унищожи. *И против Всевишния ще произнася думи* (Дан 7:24) беззаконният мъж, хулителят – не от Отца е получил царството, та да благославя Бога и да изповядва благодатта на Всевишния. Чрез магьосничество властта заграби. Противникът и горделивецът ще се противи и ще се превъзнася не само срещу Бога на всички, но и срещу идолите, защото ще подтикне хората не към идолослужение, а на него да се покланят като на бог. Затова рече: *противи се и се превъзнася над всичко, що се нарича Бог, или светиня, за да седне като бог в Божия храм, показвайки себе си, че е бог* (2 Сол 2:4). Не рече „считайки себе си за бог“, а „показвайки“, сиреч опитвайки се с действия, знамения и чудеса да убеди прелъстените да го считат за бог. Него Господ *ще убие с диханието на устните Си* (Ис 11:4) и с видението на Своето пришествие ще го унищожи. (34 а) И виж, отново покой след онази скръб. Него – рече – Христос ще унищожи. Този, Когото чакаме, в Когото повярвахме. Защото така и огънят, докато още е далече, от горещината му загиват най-малките влечуги. Така и антихристът от пришествието на Христа и от диханието на устните Му ще погине, той, *чието явяване, по действие на сатаната, е с всяка сила и с поличби и лъжливи чудеса, и с всяко неправедно прелъстяване ония, които загиват* (2

Сол 2: 9–10). Затова преди толкова години предупреждава за него, за да не се прелъстят живеещите тогава, когато той внезапно се появи. **Всякаква сила** ще покаже, рече. Но не се бой, слушайки това за него, защото той ще успее сред **ония, които загиват**, защото преди това не повярваха на Христа „разпни, разпни Го“; а също твърде ясно посочи, когато каза: **задето не са приели любовта на истината за свое спасение** (2 Сол 2:10).

Виж окаяните юдеи в какъв (34 б) ров на смъртна погибел себе си хвърлиха – **любовта на истината** на Христа не приеха. Защото заради любовта към нас и за да ни научи на истината Той се удостои да се въплъти. Затова (антихристът) ще успее сред онези, които Господната слава не приеха, нито Му повярваха, понеже Господ така им рече: **Аз дойдох в името на Моя Отец и Ме не приехте; но, ако друг дойде в свое име, него ще приемете** (Йо 5:43). И виж смъртното изпълнение на Божия гняв: **И затова Бог ще им прати действие на заблуда, за да повярват на лъжата, та да бъдат осъдени всички, които не са повярвали в истината, а обикнали неправдата** (2 Сол: 2:11–12). Това, което ще **прати**, да не го приемеш, любезни, така, както когато Бог го изпраща, а като нещо, което от Бога е допуснато. Така е обичайно да го нарича Павел: **действие на заблуда** рече, сиреч на измама, което действа и което може да прелъстява. И гледай потвърждението на словото. Не рече „за да бъдат измъчвани всички“ – щяха да се мъчат (35 а) всички, които не повярваха на Христа, дори ако антихристът не би дошъл и ако не биха повярвали в него. **Да бъдат осъдени** рече, сиреч ще се осъдят и по това и ще се затворят устата на всички онези – какво ще рекат, когато бъдат запитани защо не повярваха на Христа? Защото е казано: **Господ, Бог твой, е Господ един** (по Втор 6:4). Но ще чуят впрочем преди това неразделната Троица да изповядват като Бог Един. Затова вие, които оставате слепи за тайнството и се отричате от Сина, отричате се едновременно и от Отца, защото на вас говореше Спасителят: **Който приема Мене, приема Оногова, Който Ме е пратил** (Йо13:20). И още: **Аз съм в Отца и Отец е в Мене** (Йо 14:11). И пак: **Аз и Отец едно сме** (Йо 10:30). Нека обаче оставим повелята след опрощението, че трябва да се вярва в единоначалието. Как впрочем на антихриста като на бог повярвахте? Виждаш ли как онемяват, защото на Христа не повярваха, че е Бог, но на антихриста като на бог ще повярват и (35 б) ще се

поклонят. И какво ще отговорят? „Понеже знамения вършеше“. Но повече и по-големи (знамения) вършеше Христос? От Писанията не се ли свидетелства така: Христос като Спасител, антихристът като унищожител се посочва.

Мнозина, водени от любознателен ум, търсят (отговор) защо разрушителят идва? Каква е ползата от неговото пришествие? Такава причина посочва Павел, казващ: **да бъдат осъдени всички, които не са повярвали в истината** (2 Сол 2:12), понеже, рече, юдеите не повярваха на Спасителя, искаха да го предадат на съд. Затова не повярвахме, че Христос е Бог, понеже пише: **един Бог, от Когото е всичко** (1 Кор 8:6); **Господу, Богу твоему, ще се поклонии и Нему единому ще служиш** (Мт 4:10). Впрочем дори това за да не произнесат, безсрамникът ще им запуши устата. **А обикнали неправдата**, както се казва, са тези, които са сътрудничили на неправдата, помогнали са, съдействали са, с цялата си душа са се (36 а) приобщили към нея, си-реч към противника на Христа.

Споменахме тези неща от боговдъхновеното Писание, любезни мои, за да узнаете за идването на измамника, да пребивавате в постоянна борба и своите домашни (говоря за жена и деца, сродници и приятели, познати, слуги и слугини) да поучавате с тях и да утвърждавате; да ги въоръжавате предварително, за да не бъдат похитени от коварството на оня, защото не знаем измамникът кога ще се появи. Да не униват, нито да се съблазняват, нито да разпитват защо идва, защо това или онова ще се случи. Чуй удивения Павел, говорещ: **Кой е познал ума на Господа? Или кой Му е бил съветник?** (Рим 11:34).

Знаем със сигурност, че всичко, считано за печално тук, там ражда неизчерпаема радост. Защото както горнило, огън, вода, клещи и други такива неща за претопяване има, (36 б) но с тях изпробвано, златото остава скъпоценно, така и страданията – някогашните, днешните и бъдещите – свидетелство на светците биват. Кажи ми, как праведен щеше да се нарече Авел, станал прообраз на Христа, ако не бе приел насилствена смърт? Как Йов, твърдият елмаз, за всеки струпей и рана щеше да се увенчае с нетленен венец, ако не с червеите, бъкащи от плътта му, и с лятното мъчение на торището? Как апостолите щяха да се изявят проповедници на истината, ако не с борбите, които дяволът подигна за възбрана на Евангелието? Как

мъчениците щяха да засияят на земята като звезди, ако не с казаните, кървите, съдовете с кипящо масло, скарите, колелата и безброй други (уреди за мъчение), които измисляха мъчителите, слугите на беса? Но когато те изнемогнаха, той се посрами. И се явиха (37 а) светците, с многобройност побеждаващи. Едва тогава и така Господ ще допусне оня нечестивец, заради когото ще се явят избраните, за да го изобличат и на позор да го предадат. Нека за тях и аз да река с Господ: **Последните ще бъдат първи** (Лк 13:30).

Но и за общото и очакваното възкресение ще побеседвам с вас по-нататък заради вашето усърдие, защото знам, че желанието ви за това е неутолимо, от което повече се разпалих пред вашата ревност. Защото колкото пъти нещичко от Божественото писание посявахме в слуха ви, вие подобно на плодородна и тлъста земя за кратко време показвахте кълновете на такива семена, радващи ни за предишните и каращи ни и до други да се докосваме усърдно.

Затова облажавам вашето усърдие към поучение! Но според пророка блажен е говорещият в ушите на слушащите. Мнозина от считащите себе си за вярващи чувах да казват, че е невъзможно мъртвите тела (37 б) да възкръснат, след като са се разпаднали на прах и пепел. Нека такива послушат Павел, който учи: **А щом няма възкресение на мъртвите, то и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и нашата вяра** (1 Кор 15:13–14). А това, което казва, е така. Нека не говорят някои, че макар и да е възкръснал Христос, но всеобщо възкресение няма да има, защото едното от тези двете е подготвително и показателно за другото. И не рече (Павел) „не се е въплътил“, а **не е възкръснал**, показвайки, че въплъщението с възкресението се съединява. Затова Той се въплъти, възкресението да подготви. **Защото, ако мъртвите не възкръсват, и Христос не е възкръснал; ако пък Христос не е възкръснал, суетна е вярата ви: вие сте още в греховете; тогава и ония, които са умрели в Христа, са загинали.** (1 Кор 15:16–18). И по-нататък словото за това се отнася. Затова, рече, възкръсна, за да подготви общото възкресение. Ако пък нямаше възкресение, нито Той бе възкръснал, а всички ония бяха загинали, напразни щяха да станат и нашата проповед, и нашата вяра. Защото, ако самият Той беше уловен от смъртта, как (38 а) всички други освободи от смъртта, настъпила заради греха? Не следва ли, че грехът бе убит от кръ-

ста Христов? Когато (грехът) беше убит, убита беше и смъртта, която заради него се появи. Щом като се случи това, следваше всячески и Този, Който премагна смъртта на другите, Себе Си най-напред да възкреси и наставник да бъде на другите при възкресението, на **ония, които са умрели в Христа** (1 Кор 15:14).

Виждаш ли, че с името на Сина възкресението проповядва. Подобно на това и Давид говори: Нима спящият – рече – не следва да се събуди? А още Исаия: **Ще възкръснат мъртвите и ще станат тези, които са в гробовете** (по Ис 26:19), впрочем и **ония, които са умрели в Христа** (1 Кор 15:14). Говори за онези, умрелите за Христа, понеслите много изпитания и безброй беди претърпелите. Ясно е, че са погинали. Напразно биха били техните усилия и страдания, ако не съществуваше наградата. Безсмислено би било да иска да погуби тези, които заради Него са умрели. След това още по-ясно рече, че ако само в този живот уповаваме на Христа, (38 б) по-жалки сме от всички човеци. А това, което казва, е, че ако до тукашния живот само се отнасят делата ни и ако само в него единствено се ограничат нашите надежди, окаяни сме. Всичко загубваме, бъдещото ако загубим. И какво казва, изричайки, че който уповава на земния живот, е окаян? **И ако само през този живот се надяваме на Христа, ние сме най-окаяни от всички човеци** (1 Кор 15:19). След толкова усилия и беди добрините и отплатата за страданията ще бъдат за нас само до края на земния живот.

Узна ли тайнството на възкресението? Разбра ли, след като Павел те поучи, че има и възкресение, и възмездие. Повече не се съмнявай, не се раздвоявай от безполезни колебания на мислите, не потапяй душата във вълните на неверието, не питай как ще стане това, кога ще настъпи онова. Само вярвай, както проповядва църквата, защото ето, всеки ден в нея изповядваш, че чакаш възкресението на мъртвите и живота в бъдещия век. На това (39 а) стъпало стой, не се накланяй насам-натам, крепко и непоклатимо е то! Много се постарасатаната това стъпало да разклати, като въоръжи Несторий и други преди него. Нещо повече: самият той погина, когато се блъсна в него, защото силата на Възкръсналия чрез изповеданието ще устои срещу всичко. Но ще те подтикне любознателният ум да разбереш това. Прибегни отново към Павел – евангелския вития, родения за благовестието на Исуса Христа, кърмещата църковна гръд за мла-

денците – и ще научиш отговорите на това, което не разбираш. И какво казва Павел на такъв? **Безумецо, това, което ти сееш, няма да оживее, ако не умре. И когато сееш, не сееш тялото, което има да стане, а голо зърно, например: пшенично или друго някое; но Бог му дава тяло, каквото си иска, и на всяко тяло собственото му тяло** (1 Кор 15:36–38). Безумни нарича коринтяните, защото не проумяват толкова ясни неща. (39 б) „Ти – рече – сееш, ти си смъртен, ти си тленен?“ **Няма да оживее**, рече. Защо се съмняваш в Бога? И виж какви думи изрича, които не за семена, а за тела подхождат: **ако не умре**, рече. Отново към нас обръща словото. На онези, на които им се струва неразбираемо как след като умрем ще възкръснем, това им казва в отговор: заради Него ще възкръснем, понеже ще умрем – невъзможно е иначе да се съживим, ако не би била смъртта. Защото това показва притчата за житното зрънце: разкрива, че това същото тяло, сиреч същото това същество, ще възкръсне, но по-сияйно и по-прекрасно, както класът е по-великолепен от голото зърно, макар че не се се самият клас. Ако Бог дава тялото, защо още разсъждаваш с какво тяло ще възкръснем и не вярваш във възкресението? Защото Бог разрушеното тяло възкресява, но (40 а) вече по-прекрасно, по-духовно. Така и посятото житно зърно, хвърлено голо в пръстта, се разпада и изгнива, но израства многократно умножено, по-красиво и по-ново – старото отхвърлило и много по-съвършено устроено – истинско чудо: стъбло към висините възправило, жътваря веселящо, клас – като крепост, осили – като войни! Така и нашите мъртви тела в земята се полагат и изгниват, за да възкръснем в нетление. Но като слушаш за пшеницата, да не би да си помислиш, че щом всичките онези класове израстват еднакви по красота, така и при възкресението всички еднакво праведни ще бъдем. Иска да каже, че различие ще има сред възкръсващите. И рече: **Не всяка плът е все еднаква плът** (1 Кор 15:39), но казва, че има различие. Това за грешниците го казва, защото при тях ще има различие в мъченията, затова добавя: **друга е човешката плът, друга е скотската плът, друга – рибената, друга – птичата** (1 Кор 15:39). По такъв начин, (40 б) показвайки различието там, с притчата изразява това, което със словото би рекъл: както тук има разлика между хората, скотовете, рибите и птиците, така и там ще има разлика в мъченията за самите грешници. Казва, че цялото това различие е за грешниците.

Чуй и за различието между праведниците, подобаващо и за мъдростта на едни, и за достойнството на други, когато изрича: **Има тела небесни и тела земни, ала друг е блясъкът на небесните и друг на земните; един е блясъкът на слънцето; друг е блясъкът на месечината, друг е пък на звездите; па и звезда от звезда се различава по блясък. Тъй е и възкресението на мъртвите** (1 Кор 15:40–42). Различието между грешниците оприличи на земното, понеже мъдруванията и насладите на този свят са предпочели. Праведниците пък на небесното оприличи – за небесното да мислят и небесното да предпочитат, защото блестящи са небесните тела и със светлина са пълни. Но и там има различие, и там има превъзхождащи със слава славата и със сияние сиянието, защото, рече, всяко нещо (41 а) си има свой порядък. Това, което казва, е следното: да не помислиш, че грешниците ще се спасят, щом с възкресение ще се удостоят, което ще рече, че ще възкръснат и ще оживеят всички – и едните, и другите, но всеки в своята редица, за която е достоен. И чуй как много ясно изрича, праведниците да почете: **Начатък е възкръсналият Христос; после, при Неговото идване, ще възкръснат ония, които са Христови** (1 Кор 15:23). Негови нарича праведните според словото за духовното родство: да умеят като заменят света, Него единствено да намерят, какъвто беше Павел и целият апостолски лик. Много други пък предпочетоха повече Неговата любов пред земния живот. Подобаваше да има предпочитание и в това: най-напред да възкръснат праведните. И понеже ще бъдат грабнати по въздуха за посрещането на Господа, предварително ще възкръсват, за да успеят да Го посрещнат. (41 б) Защото нужно ли е да възкръснат първо грешниците, които долу ще очакват Съдията? Какво ще стане след това, Павле? **А след това ще бъде краят**, рече (1 Кор 15:24). След като праведните възкръснат, благия Владика ще посрещнат, Нему ще се поклонят, с ангелите ще Го прославят, с очите си ще видят отдавна чаканото от тях събитие. Тогава е кончината, тоест възкресението на мъртвите от сътворението на света ще настане и това ще бъде краят на всяка тленна твар.

Заради възкресението се моля за вашата благосклонност, понеже оня страшен ден приближава. Да се пробудим, да се погрижим, да побързаме да спечелим за приятел Съдията – страшен, но милостив по същина; справедлив, но човеколюбив; въздаващ всекиму според

делата му, но щедър, а не всекидневно гнева си показващ. Цялото ни усилие за бъдещия живот да бъде! (42 а) Да мислим постоянно за нещата, които непременно ще получат обичащите Господа. Да оставим земното, което, щем не щем, не след дълго ще изоставим и към вишното ще погледнем. Защото ние сме небесна градина – както по начин на телесното сътворение, така и по душевно достойнство, от безсловесните се отличаваме. Какъв е образът на четириногите? Главата на безсловесните към земята е наведена – към корема гледа, насладите за нея всячески преследва. Нашата глава пък към небето е обърната – очите горното гледат. Както ако някой чрез плътски страсти себе си опозори, служейки на корема си (по Рим 16:18) и на долната част на корема си, такъв преминава към безсловесните животни и на тях заприличва. Но нека бъде твоя грижа да търсиш горното, където е Христос. Мислено бъди в надмирското, както беше изобразено. Направлявай живота си така, че да имаш житие на небето, където е (42 б) твоето истинско отечество – горната митрополия, гражданите, съплеменниците и първите, записани на небесата.

Каква полза от земните неща, ако те гибел носят? Ако славата и насладите на цялата вселена върху един човек се съберат, и колкото повече се събират, толкова по-голяма вреда ще донесат. Страдания повече, а не веселие раждат дните, които на дим оприличи Давид, като рече: **Дните ми изчезнаха като дим** (Пс 101:4). Видя ли на какво оприличи пророкът дните на тукашния живот? На дим, на нещо безформено, имащо тъмна и люта гъстота. Защото какво по-люто има от грижите и безползните усилия, които Господ и тръни нарече, говорейки: **Друго падна в тръни, и израснаха тръните и го задушиха** (по Мт 13:7). Защо се грижиш за тръните, които не позволяват на духовните семена да израснат на нужната височина и (43 а) добродетелни класове да покажат? Не знаеш ли, че тръните храна на огъня стават? Ако за ценни се считат нещата в земния живот, още по-ценни са нещата в отвъдния живот, защото едните са временни и тленни, а другите са безконечни и нетленни. Какви наслади, кажи ми, съдържат земните неща, какво спокойствие? По-скоро обратното. И морето, голямото и безбрежното, много пъти, от бурни ветрове разбунено, вълни от глъбините повдига, на гигантски планини приличащи – страховито и да се слуша, и да се гледа! Но когато те отново стихнат и се укротят, за очите се открива сладостна от тишината гледка, от

безмълвието – съвършена. А човешкият живот никога спокойствие няма: постоянно в смутове, в тревоги винаги, в непрестанни грижи, в скърби безполезни, в борби суетни, в усилия напразни. (43 б) Ако е беден, да забогатее бърза. Ако е богат, по богатство другите да изпревари се стреми. И така, денем от работа, а нощем от грижи се изяжда: как на ниска цена много неща ще купи; как от печалбата двуетажен и триетажен дом ще построи; как на децата си по равно всичко ще раздели; как за тях имоти и ниви ще приготви; как лозя ще насади; как чердите и стадата ще умножи; как кораб ще снаряди; как подходящата стока ще натовари; как на далечно плаване ще тръгне... И така Индия, Египет, Етиопия (за една нощ, лежейки на леглото!) ще обиколи, без да може дори за кратко време, окаяният, със сън да замени дневните грижи. Такъв споменава Еклисиаст, поучавайки: **Суета на суетите, всичко е суета и гонене на вятър** (Екл 1:2; 1:14). Подобен е на онзи от (44 а) Евангелието, на когото **нивата се бе много обродила. И рече: ще съборя житниците си и ще съградя по-големи** (Лк 12:16; 12:18). Боя се да не би и този да чуе същия безпощаден глас: **Безумнико, нощес ще ти поискат душата; а това, що си приготвил, кому ще остане?** (Лк 12:20).

Ето и друго изпитание, по-голямо от предишните изпитания. От велможите се бои, които властват, защото с многото богатства той трупата и много опасения, съмнения, страхове. Трепери, тича при тях, дарове носи, коленичи с изражение на купен роб, с вещи и раболепие благоразположението им се опитва да спечели.

Но друга беда и тази надминава. От крадци, от грабители по къщите се страхува. Бои се, че стените са овехтели, става начесто и оглежда мястото, където е скрито имането, дето мира не му дава. И ако птица, гадина или нещо друго вкъщи шукне, крадци му се струва, че са влезли.

Окаянико и мъченико! (44 б) С кръвта на Владиката беше изкупен! Защо доброволно превърна себе си в слуга на среброто? Не знаеш ли колко могат (да сторят) бедняците за Христа? Помисли, че Петър беше беден, но Тавита възкреси; Иоан беше беден, но сакатия изправи на крака; Павел беше беден, но рая видя, бидейки още в плът.

И отново. Ако е велможа, не е доволен от това (нито своите възможности познава, нито сметка си дава, че колкото повече някой се впуска в дълбините на живота, толкова по-високи вълни срещу себе

си повдига) – управител се стреми да стане; после приятели и сродници със съвети прикотква, лицемерна близост показва, гощавки, после пиршества, съвети, ласкателства, обещания, всички приближени на царя се мъчи да спечели, на всички да угоди. Когато успее - отново по-големи тревоги, отново жилото на по-големи грижи: за войската по суша, за снаряжението на кораби, за охраната на крепости, за посещенията на далечни (45 а) краища и за безброй други такива работи. И подобно на дърво, което отвън изглежда величествено и прекрасно, а отвътре от червеи е проядено и прогнило, така и страдаецът: външно златни одежди носи, от всички почитан е, а отвътре – разяден и обезсилен от червеите на мислите. Илюзия е, че човек има награда за безполезния труд.

Така и царят: отблъсна народи – скити, варвари; велики победи постигна; всички острови подчини; цялото плавателно море обхвана; вселената покори – бърза и ненаселените (земи) да придобие; неплавателното плавателно да направи; ако би било възможно, и самите зверове в планините и пущинаците заедно със скотовете да събере и на волята си да ги подчини. О, от какви неща се измъчва, не разбирайки естеството! Ако толкова дълга е зимата за припечелването, къде е пролетта (45 б) за усвояването? Подчиняват му се безбройни множества копиеносци, защитници, войници, военни отряди, вельможи, князе, управители, а той гледа сурово. Малко му се струват всички неща, с желание е за повече.

Ако пък някога се случи на самия него или на някого от спомнатите по-горе да загуби тираничната слава и да изпадне в нищета, и тогава няма да има покой: недоволен е от обикновените дрехи – спомня си блясъка на скъпоценните камъни, бисерите, златотъканите постели; и обичайната храна твърда му се струва – други ястия пожелава; така и изолацията не понася – тъгува, въздиша, плаче, смъртта с радост призовава като избавление от мъките. Облажава предишните блага, които за нищожни считаше, когато в ръцете си ги държеше. О, от какви неща се вълнува човекът: от нещата, считани за сладостни, не се засища, а от тръпчивите неща не се оцветява. (46 а) Слава имайки, от безброй грижи е пронизван; от нея отпадайки, пак покой не намира. О, горчива печалба! О, мъчително преуспяване!

Нека отгук да минем към войнишката служба и да видим колко задължения изпълняват: за себе си, за оръжието, за конете, от слън-

чев пек изгаряни и от поройни дъждове брулени, от слани и снегове премръзващи, изтощени от далечни походи, от постоянни усилия, от всекидневното очакване на смъртта. И като погледнеш, виждаш по тях следите на страданието: на лицето – рана от меч, често и око от стрела избодено, ръка отсечена, рамо от копие прободено. А и къде е подходящата за тях храна? Къде е свободата? Къде е празникът? Къде е тържеството?

Ами земеделците? Не са ли винаги в пот и усилие? И нищо чудно! Получиха указание с пот на лицето хляба си да ядат, (46 б) орейки, сеейки, жънейки, вършеейки, (плявата) отвявайки. А щом приберат житото в хамбарите, пак същите неща начеват. И ето ти друго усилие: обра гроздето, стъпка го в пòстава¹, наля виното в делви, но ето че настана време за резитба: наостри лозарската ножица, мотиката взе, коловете приготви и се залови за работа. Виждаш ли, че живеем живот, препълнен от скърби и неволи.

Нека преминем към тези, които прекарват живота си на корабите по море. И там виждаме колко беди, колко усилия, колко уплаха. Когато внезапно връхлети насрещен вятър, повдигне ония ми ти свирепи вълни и стане причина корабът да се наводни, отчаяние настъпва там, а не блага надежда, като си помислят, че гроб вече ще им бъде водата или търбухът на морски хищници. Такова прежеждие като показва, пророкът говореше: (47 а) **Ония, които тръгват по море на кораби, които имат работа в големите води – виждат делата на Господа и чудесата му в дълбините: Той каже – и настане бурен вятър и високо издига морските вълни; възлизат до небесата, слизат до бездната; душата им чезне в неволя; те се въртят, политат като пияни, и всичката им мъдрост изчезва** (Пс 106:23–27). Какво напрежение, какво будувание на кормчията, каква предвидливост: много пъти, докато седи привързан и държи кормилото, едни обръщат платното, нагаждайки го по посока на вятъра, та да не би внезапно като нахлуе в средата на платното, да пречупи мачтата (и после – край на надеждата!); други пък въжетата опъват; трети спускат долу от двете страни на кърмата така наречените крила, които сякаш с ръце задържат напора на вълните, преди да се ударят в кораба, та силата на устрема да укротят; някои пък водата

¹ Съд, в който се смачква (стъпква) гроздето за вино; лин.

изгребват. (47 б) С една дума, всички в напрежение и страх стоят, без малко душите им да изскочат. Може да се видят сълзи, ридания, разкаяния. Себе си укоряват, задето са избрали толкова опасен начин на живот. След това, едва пристигнали в пристанището и поотпочинали малко, сякаш забравили предишните бедствия, пак на морето се посещават. Ако някой ги види, би рекъл, че никога не са попадали в изпитание при морско премеждие. И каква е причината за това? Считаното за печалба се оказва ходатай за огромна загуба. От такива неща се вълнува това скъпоценно животно човекът!

А тези, които добиват сребърни руди и други изкопаеми? Колко сажена земна дълбочина достигат, жилата следвайки (накъдето и да води тя!), въвирайки се в преизподнята на земята и заради естеството на среброто своето естество (48 а) забравяйки?

И тези, които преживяват от ръкоделие и занаятчийство, нима лесно и спокойно се справят? Никак дори!

Ами тези, които са обвързани в брак, ако – според апостола – между тях няма любов и единомислие, коя грамада от злоба ще бъде равна на подобно мъчение, когато един човек е разкъсван на много части? **И ще бъдат двамата** – казва писанието – **една плът** (1 Кор 6:16). И след това – ненавист, съдилища, разпри, от две страни за родните деца страдание: единият впрочем заради жена си се отвърща от тях, тя пък заради мъжа си ги отблъсква; придобитото намалява, приходи няма, защото стопанинът на къщата като ги остави, междусобна битка подхваща. Разхищенията са на две страни: и двамата своето крадат сякаш е чуждо. Там не се чува „наше“, а „това е мое“, „онова е твое“. След такива думи (48 б) следва разорение, както и Господ казва: **Всеки дом, като се раздели, няма да устои** (по Мт 12:25). Такъв в дома като влиза му се струва, че сякаш в тъмница влиза: отвратителни са за него всички неща, които са там. За леговище на лъвица счита стаята, в която злата помощница седи, а самите стени за зверове смята. За слугите е жесток, за съседите – странен: излиза мрачен, наведен, унил, защото знае, че отвсякъде подигравки подвикват.

Оставям да говорят раждането, кърменето, отглеждането, възпитанието, наставлението; нещата на младини (сред голобрадите и сред пълнолетните), на средна възраст, в дълбока старост; към това добави ярост, убийства, завист, злоба, гняв, лъжа и всичко това, сме-

сено с големи и неизброими страдания, понеже болките и скърбите ги предшестват. Повече от дъждовните капки и от морските вълни са бурите в (49 а) човешкия живот. И така, какво следва след всичко това? Смърт, смърт – избавител от скърби, освободител от неволи, утешител за естеството, сън последен за човеците, за мъжа – покой, както казва Йов. И апостолът впрочем сън нарече смъртта, блаженият Йов – покой. А ти умрелия като загинал оплакваш и жалееш. И какъв отговор ще получиш, кажи ми! След като Господ умря доброволно и възкръсна и на всяка плът възкресение дари, ти близкия така жалиш, сякаш упование нямаш. Облажи го като пристигнал: от страдание и суетни грижи освобождение е намерил. Припомни си нещата, които ти тук понасяш, и възхвали неговата блага участ. Ти, когато те хване огницата, като се пооправиш за малко, радваш се, макар да очакваш, че пак ще настъпи, а него оплакваш, него, разкъсалия веригите на тлението, преминалия към живот без болка. Млад (49 б) беше, казва, юноша в самия разцвет на живота; цветущ сред връстниците си; в ездата, в борбите, в състезанията, в речите изкусен; в отговорите опитен – високо образование беше получил; всички младежи в палата превъзхождаше по телесна красота и по душевна добродетел. На естеството дължимото отдаде, отиде при Адам този, който е негово чедо; при праведния Авраам – като праведен. Подобава повече да се радваме, че е бил грабнат в такава възраст, когато не познава съмнението за прежното в неговия живот, за да не би злобата – според Соломон – да промени неговия разум или коварството да разврати душата му. Заради това бе грабнат и бе преселен.

Не можеш да сдържиш сълзите, чувайки това! Но не ридай като за преместен от по-голямото към по-малкото, от съществуващото към несъществуващото, (50 а) от реалния свят към небитието, от насладата към мнимите блага, от видимото към невидимото, което при това не се очаква. Това са на скверните еретици мъдруванията. Но ридай, защото за тамошното преселение има нужда от много добродетели. Защото, докато още не си призван, бремето греховно е тежко, а дошлите няма да чакат нито да отлагат, защото такава е тяхната служба: внезапно като ги поемат, да ги отведат. А после какво, ако онази тежест, онова бreme с тебе отиде там? А ще отиде непременно, ако тук с милостини и сълзи не го прахосаш. Побързай впрочем, да го унищожиш, защото можеш това бързо да изпълниш,

ако не гледаш надолу към оставащите, а горе към приемащите. Доброволно извърши принудителното: през вратите, през които влезе грехът на користолюбието, (50 б) пак през тях да влезе оправданието на милостинята. Спомни си какво казва Писанието: **Излиза духът му, и той се връща в земята си: в оня ден изчезват (всички) негови помисли** (Пс 145:4). Стресни се от това. Не казвай „Утре или в еди кой си ден ще го сторя“, защото не знаеш какво ще те сполети през това време. Чуй Давид такъв да възхвалява: **Той пръсна, раздаде на сиромаси; правдата му пребъдва вечно** (Пс 111:9). Не рече просто даде, а пръсна, сиреч не „нещо даде, а друго запази“, а всичко изпразни и до самото дъно на съкровищницата се докосна. Защото, засявайки обилно, разпръсква сеячът, та при възкресението да пожъне многократно преумножено, да напълни ръцете си жетварят, харманна си – събиращият ръкойки. И да чуе: **Благи рабе, добри и верни! В малкото си бил верен, над много ще те поставя** (Мт 25:21).

Но жестоко е изреченото. Кое от добрите неща е свободно? Защото, (51 а) ако някой ще сее, разорава твърдата и суха земя, почиства и изгаря трънака, а камъните изхвърля и всякаква работа приема заради това, което иска да направи. Когато пожъне, не си спомня усилията заради радостта от постигнатото. И му се случва това, което се казва в степенните песни: **Които са сели със сълзи, ще жънат с радост** (Пс 125:5). Така и засаждащият лозе има работа, но когато обере гроздето, тогава радостта превъзмогва усилията. И двамата много пъти напразно се трудят: случва се лозето да изсъхне или семето да не поникне, понякога пък наред лято благоприятните ветровете се сменят с ветрове, които носят гниене (за толкова месеци платата!). Те обаче сеят и засаждат, с надежди хранени. Ти не си така. Веднага, още докато сееш, едновременно жънеш – с една и съща ръка, по едно и също време, с едно усилие и даваш, и вземаш. Едно движение и преместване на ръката – (51 б) две деяния: тя едновременно разпилява тленното и получава нетленното.

О, блажени ръце! За тези ръце говореше Давид: **По чистотата на моите ръце ме възнагради** (Пс 17:21). И още: **Ти ме държиш за десницата; Ти ме ръководиш с Твоя съвет и после ще ме приемеш в слава** (Пс 72:23–24).

Такава ръка на страшния и ужасен съд Владиката като хване, пред

всички ще я покаже: на всички изправени пред Него с ужас и трепет небесни сили, на светиите, които пребивават в достойна слава, на грешниците, очакващи вече на мъчение да отидат. И ще рече: „Тази ръка, гладен като бях, нахрани Ме; жаден – напои Ме; гол – облече Ме; раните Ми превърза, когато болен бях; в тъмница – послужи Ми; странник – много пъти ме приюти и се погрижи за мен. (52 а) Ето, и аз награда ѝ давам – наследството на Моето царство, защото Мен, отхвърления от другите, тя много Ме възлюби“ (по Мт 25:35–36).

Това известие ще получим всички ние чрез благодатта и човеколюбието на нашия Господ, Иисус Христос. Нему слава и крепост навеки. Амин.

